

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

SOME ASPECTS OF THE DEFINITION OF STATESMAN IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE: CONCEPT, FEATURES, FOREIGN EXPERIENCE

Федишин І.М., ад'юнкт кафедри кримінального права і криминології
Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена проблематиці визначення поняття «державний діяч» у відповідності із кримінальним законодавством України у контексті ефективного кримінально-правової охорони державної діяльності в Україні. Дана публікація є актуальною з огляду на події в державі та загострення можливих посягань на державних діячів у зв'язку з їх діяльністю. Відсутність системного підходу до цього питання, наявність суперечностей в чинному законодавстві викликають потребу в такому науковому дослідженні. Водночас, воєнний час супроводжується зростанням ризиків та загроз безпеці державних діячів, які діють в інтересах держави. Наголошується на важливості цього питання з позиції дотримання принципу законності права в національному законодавстві. Даною статтею автор намагався вдосконалити деякі кримінально-правові аспекти охорони законної діяльності державних діячів в Україні. У статті проаналізовано чинне українське законодавство, яке прямо чи опосередковано дає визначення поняттю «державний діяч» чи використовує його, здійснено аналіз юридичної літератури із дослідженнями науковців із даного питання, проаналізовано деякий досвід європейських країн та їх наукові напрацювання. Проведене дослідження розширило уявлення про основні ознаки поняття «державний діяч», його зміст та обсяг. Вперше в контексті даної проблематики звернено увагу на проект нового Кримінального кодексу України, який перебуває в процесі розробки та порівняно із чинним Кримінальним кодексом України. У науковій статті автор вказує також на недоліки й розбіжності в положеннях КК України (в контексті злочинів проти державного діяча), пропонує шляхи їх вирішення. Подано науково обґрунтоване нове визначення поняття «державний діяч» та окреслено його індивідуальні ознаки. Запропоновано науково обґрунтовані поради щодо вдосконалення кримінального законодавства, що регулює суспільні відносини щодо охорони державного діяча в Україні. В статті неодмінно окреслено перспективи подальших досліджень із даної проблематики.

Ключові слова: державний діяч, кримінальне право, кримінально-правова охорона державного діяча, державна службова особа.

The article is devoted to the issues of defining the concept of "statesman" in accordance with the criminal legislation of Ukraine in the context of effective criminal law protection of state activity in Ukraine. This publication is relevant in view of the events in the country and the aggravation of possible attacks on statesmen in connection with their activities. The lack of a systematic approach to this issue and the presence of contradictions in the current legislation necessitate such a scientific study. At the same time, wartime is accompanied by an increase in risks and threats to the security of public figures acting in the interests of the state. The author emphasises the importance of this issue from the standpoint of observance of the principle of legality of law in national legislation. With this article, the author has tried to improve some criminal law aspects of protection of legitimate activities of statesmen in Ukraine. The article analyses the current Ukrainian legislation which directly or indirectly defines or uses the concept of "statesman", analyses the legal literature with the research of scholars on this issue, and analyses some experience of European countries and their scientific developments. The study has expanded the understanding of the main features of the concept of "statesman", its content and scope. For the first time in the context of this issue, attention is drawn to the draft of the new Criminal Code of Ukraine, which is currently being developed, and compared with the current Criminal Code of Ukraine. In the article, the author also points out the shortcomings and discrepancies in the provisions of the Criminal Code of Ukraine (in the context of crimes against a statesman), and suggests ways to resolve them. The author provides a scientifically grounded new definition of the concept of "statesman" and outlines its individual characteristics. The author offers scientifically sound advice on how to improve criminal legislation regulating public relations related to protection of a statesman in Ukraine. The article also outlines the prospects for further research on this issue.

Key words: statesman, criminal law, criminal law protection of statesman, public official.

Вступ. Засада законності є фундаментальною ланкою кожної демократичної держави. У конституційному принципі законності закладено ознаку права, яка криється в протистоянні сваволі в процесі регулювання суспільних відносин. Концепція принципу законності є багатокомпонентною, але вона неможлива без зрозумілого «закріплення» закону в національному праві, однозначного, чіткого формулювання та тлумачення закону в точності до тексту. Усталеною проблемою українського законодавства загалом та кримінального закону зокрема є відсутність нормативно визначених понять окремих явищ, інститутів тощо. Це, у свою чергу, заважає здійснювати дієве кримінально-правове регулювання та правозастосування. Оскільки поняття «державний діяч», наприклад, якщо законодавець його вводить в правову сферу, означає не пересічну особу, а суб'єкт, який наділений унікальними ознаками та функціями. Таке поняття має бути уніфікованим, єдиним для всіх сфер діяльності, галузей права та нормативних актів, де воно застосовується, а також повинен бути певний паралелізм із міжнародним правом, звідки всотано найкращий досвід. Безумовно, проблематика визначення поняття «державний діяч» розглядалась як сучасниками так і більш ранніми дослідниками, однак залишається дискусійною. Поняття «державний діяч» в розумінні як того вимагає кримінальний закон в науковій

літературі немає, а стан дослідження даної дефініції недостатній. Тому поняття державного діяча в кримінальному праві України є актуальною темою для вивчення. Дане поняття має важливе значення для визначення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, які спрямовані проти державних діячів, а також для розробки та вдосконалення правових механізмів захисту їх законної державної діяльності.

Постановка завдання. У цій науковій статті будуть розглянуті ознаки державного діяча в кримінальному праві України, проаналізовано різноманітні визначення поняття «державного діяча», здійснено аналіз переліку осіб, які визначені державними діячами, запропоновано власне поняття «державний діяч». Також будуть проаналізовані нормативно-правові акти, які регулюють це питання в Україні, погляди наукової спільноти та деякий досвід зарубіжних країн.

Метою даної наукової статті є систематизація та аналіз поняття державного діяча в кримінальному праві України з метою вдосконалення правових механізмів захисту їх державної діяльності. Результати цього дослідження можуть бути корисними для правоохоронних органів, правозахисних організацій, а також наукових працівників, які цікавляться проблемами кримінального права загалом.

Результати дослідження. Поняття «державний діяч» синтаксично включає в себе сукупність двох самостійних слів, які відокремлено наділені власним семантичним значенням, проте їх визначення в розрізі даного дослідження потрібно розглядати саме в словосполученні, тобто мовній конструкції, яка стала і юридичною конструкцією відповідно. Самостійно поняття «діяч» є широко вживане у повсякденному обігу та трапляється в різних контекстах й сферах життєдіяльності. Наприклад, в словнику української мови за редакцією І. Білодіда як «діяч» визначається «той, хто відзначається своєю активністю та енергійністю на якій-небудь роботі, в якійсь галузі життя», а також «той, хто займає керівну посаду» [1, с. 312]. Другу дефініцію в широкому розумінні можна віднести до загальної суті державного діяча зокрема. Водночас, термін «державний» в тлумачному словнику запропонований в кількох значеннях, а саме: «який має важливе значення для держави, може впливати на стан її справ», а ще «який бере безпосередню участь у керівництві державою» [1, с. 248]. У зв'язку з цим, формуючи в результаті даного дослідження авторське визначення поняття «державний діяч» необхідно орієнтуватись на ці загальні значення окремих понять та їх поєднання між собою.

Кожне поняття за своєю логічною структурою володіє інтенціональною (зміст поняття) та екстенціональною (обсяг поняття) характеристиками, які тісно переплетені між собою й перебувають у так званому зв'язку зворотних відносин. Змістом поняття визначається сукупність ознак, на підставі яких узагальнюються та виділяються у понятті предмети певного класу [2, с. 142]. А обсягом поняття називають множину предметів, кожен із яких є носієм ознак, що складають зміст поняття [2, с. 147]. Отож, необхідно з'ясувати ту низку загальних та специфічних ознак для виокремлення державних діячів від інших осіб, а також окреслити зміст та обсяг вказаного поняття.

Повертаючись до екстенціональної характеристики поняття «державний діяч», необхідно зазначити, що положення вказані в статтях 112, 344, 346 Кримінального кодексу України [3] (далі – КК України) окреслюють саме обсяг цього поняття, тобто вичерпний перелік осіб які законодавцем включені в дані поняття, але не розкривають зміст цих понять. Тобто, поняття «державний діяч» в нормах КК України розкривається шляхом перечислення посад, займаючи які особу можна вважати державним діячем.

Науковиця З. Загинеї виділяє такі види законодавчих дефініцій кримінально-правових понять: абстрактний (оціночний), казуїстичний (формальний) і змішаний абстрактно-казуїстичний (оціночно-формальний) [4, с. 95]. Казуїстичні визначення – це такі, які розкривають зміст поняття шляхом перерахування його частин або ознак. Для них характерна, з одного боку, порівняно точна характеристика об'єкта, що визначається, а з другого – обмеженість визначення, що не дає змоги застосувати правову норму в необхідних випадках [4, с. 134]. Водночас, З. Загинеї визнає, що привілеювання у тексті КК України казуїстичних дефініцій свідчить про недостатню юридичну культуру, невисокий рівень законодавчої техніки [4, с. 141]. Відповідно до вказаного, робимо висновок, що поняття «державний діяч», яке визначено законодавцем в Кримінальному кодексі України є казуїстичним. Професор В. Навроцький з даного приводу зазначає: «Сам по собі такий прийом (казуїстичний виклад) не викликає заперечень. Він цілком прийнятний, якщо перелік не надто об'ємний, вичерпний і уніфікований щодо всіх кримінально-правових норм, яких стосується. Однак, останньої вимоги законодавець так і не дотримався» [5, с. 71]. Також, справедливо зазначає науковець О. Сотула, у кримінально-правовій літературі немає належного обґрунтування, чому саме ці посадові особи віднесені до категорії державних діячів та якими нормативними актами керувалися законодавці, складаючи цей перелік [6, с. 96].

В призмі даної проблематики необхідно зрозуміти чи введення в положення національного кримінального законодавства поняття «державний діяч» просто спробою законодавця для зручності і лаконічності узагальнити одним словом той перелік осіб, які законодавець визначив у статтях 112, 344, 346 КК України, чи тут має місце дещо інше – обґрунтоване бажання ввести в юридичну термінологію та вжиток поняття «державний діяч», яке володіє унікальними ознаками, проте досі не було окреслено в жодному нормативному акті України.

Чітке розуміння того хто є державним діячем в Україні важливо, зокрема, для кримінального правової охорони державної діяльності від протиправних посягань. З огляду на це, зверну увагу на чинний Закон України прийнятий 04 березня 1998 року «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», де законодавчий орган окреслив конкретну групу посадових осіб, які потребують спеціального державного захисту. Це (виходячи із статей 5 і 6 вказаного закону) – Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, Голова Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду, Перший заступник Голови Верховної Ради України, Перший віце-прем'єр-міністр України, Міністр закордонних справ України, Генеральний прокурор, Міністр оборони України, заступник Голови Верховної Ради України. Втім, цей перелік не повністю відповідає кримінально-правовому визначенню особи державного діяча, та не поширюється на осіб, які перебувають під кримінально-правовою охороною держави у зв'язку з державною діяльністю [7].

Нагадую, що уперше перелік державних діячів, які перебувають під кримінально-правовою охороною був передбачений Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України» від 17 червня 1992 року, де зазначався: Президент України, Голова, заступник Голови Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Уряду України, Голова судді Конституційного Суду України чи Верховного Суду України, Генеральний прокурор України [8]. З того часу цей перелік тільки видозмінювався: зміна «члена Уряду України» на «члена Кабінету Міністрів України», здебільшого він доповнювався новими службовими особами у зв'язку із становленням національного кримінального права (зокрема прийняття нового Кримінального кодексу України 2001 року, який доповнив перелік Головою та суддями вищих спеціалізованих судів України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Голова Рахункової палати та іншими) чи створення нових державних органів (як от Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України), проте також зменшувався завдяки вилученню із списку заступника Голови Верховної Ради України (із прийняттям Кримінального кодексу України 2001 року).

На даний час, до державних діячів кримінальним законодавством віднесено: Президента України, Голову Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, Голову та члена Вищої ради правосуддя, Голову та члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голову та суддів Конституційного Суду України або Верховного Суду чи вищих спеціалізованих судів, Генерального прокурора, Директора Національного антикорупційного бюро України, Директора Бюро економічної безпеки України, Директора Державного бюро розслідувань, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голову та іншого члена Рахункової палати, Голову Національного банку України. Не можливо оминати увагою те, що позиція КК України щодо переліку державних діячів є не уніфікованою, оскільки статті 112 та 346 КК України перед-

бачають тотожні переліки посадових осіб, які віднесені до державних діячів, проте більш широкий обсяг державних діячів передбачає стаття 344 КК України. Окрім згаданих вище осіб також вказані: представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голова та член Центральної виборчої комісії, член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Фонду державного майна України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. Звісно, така ситуація в правотворчій діяльності є неприпустимою, даний перелік державних діячів (який є вичерпний) потребує одностайності не тільки в межах кримінального закону, а й всього українського законодавства загалом (якщо це можливо).

Також варто відзначити, що КК України передбачає наявність ще однієї норми, а саме ч. 2 ст. 163, де передбачено кримінальну відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер щодо державних чи громадських діячів, однак перелік таких осіб в статті (чи в окремій примітці) взагалі не передбачений. Законодавець обмежується тільки загальним формулюванням («державний чи громадський діяч») не даючи переліку відповідних осіб, яких захищає ця стаття, як, наприклад, це визначено в статтях 112, 344, 346 КК України. Як підсумок, є загроза зловживання правом із сторони суб'єктів правозастосування, прийняття незаконних рішень чи унеможливлення здійснення правосуддя, як права, що закріплене в статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [9]. Очевидно, що в цьому випадку стає незрозуміло яким переліком послуговуватись: тим, що передбачений статтями 112, 346 КК України чи статтею 344 КК України. З. Загіней у своєму дослідженні вказує, що слід брати до уваги тільки тих осіб, які передбачені у всіх трьох статтях КК України, де такий перелік наведений [4, с. 114]. Це, ніби, третій варіант розв'язку даної ситуації, однак важко погодитись із цим, оскільки перелік передбачений у всіх трьох статтях КК України збігається із переліком державних діячів в ст. 112, 346 КК України, тому таке формулювання видається хибним. Професор В. Навроцький вважає, що потрібно брати до уваги в ч. 2 ст. 163 КК України щодо державних діячів саме вузький перелік, який передбачений ст. 112, 346 КК України на протиположну до передбаченої ст. 344 КК України (широкому). Аргументом є те, що недоліки законодавства не повинні погіршувати становище особи, щодо якої застосовується закон. Тому, в даному випадку варто орієнтуватись на загальне правило, що всі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого [5, с.72]. Рішенням даної проблеми, звісно, є або внесення змін до статті 163 КК України, де слід передбачити перелік осіб, як це було окреслено в інших вже згаданих вище статтях, або прописати зрозумілу та чітку понятійну категорію «державний діяч» єдину для розуміння та застосування у всіх статтях КК України загалом.

Аналізуючи вище висвітлене, необхідно зауважити те, що законодавець використовує такі мовні конструкції як «Голова та член Вищої ради правосуддя» чи «Голова та інший член Рахункової палати», але за правилами юридичної техніки стислість мови нормативних актів є важливою складовою. Із положень Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [10] зрозуміло, що, наприклад, Голова Вищої ради правосуддя є членом Вищої ради правосуддя, а Голова Верховного Суду України обирається із числа суддів Верховного Суду України (ст. 39 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [11]) та не перестає ним бути. У зв'язку із окресленим, диспозиції статей 112, 344, 346 КК України є доцільно та можливо зробити лаконічнішими без втрати сенсу.

Початок дискусій з приводу визначення поняття «державний діяч» зароджуються ще у період становлення українського кримінального права часів УРСР. Ці поняття, звісно, сформовані в душі тієї пори та під впливом іншої політичної ідеології, однак без аналізу вказаних положень не обійтись в даному дослідженні. Група науковців П. Михайленко, М. Бажанов, Ю. Александров, Є. Смирнов є солідарні у визначенні поняття «державний діяч», наділяючи його схожими ознаками. Так, академік П. Михайленко, професор М. Бажанов описували державного діяча як особу, яка виконує важливі державні функції у сфері політичного, економічного, культурного життя (наприклад, депутати Рад, члени уряду, керівники міністерств, державних комітетів тощо) [12, с. 157; 13, с. 129]. Схожа наукова думка висвітлена Ю. Александровим, який зазначив, що державними діячами є особи, що здійснюють відповідні функції від імені і за дорученням держави чи її органів в керівництві організаційно-управлінським, адміністративно-господарським, соціально-культурним та іншими видами діяльності (міністри Союзу РСР чи союзних республік, їх заступники, інші відповідальні працівники міністерств, комітетів чи відомств) [14, с. 34]. Згідно із правником Є. Смирновим, державний діяч – це посадова особа, якій надано повноваження, що дозволяють здійснювати державну діяльність, приймати і впроваджувати в життя рішення в масштабі держави [15, с. 112]. Ці визначення є занадто загальними та не висвітлюють індивідуального змісту поняття «державний діяч», які відокремлювали б дане поняття від інших подібних чи співзвучних понять.

Група дослідників такі як О. Литвинов, Л. Терещук, у свою чергу, підійшли до визначення поняття державного діяча з позиції законності обрання, призначення на посади та їх законних повноважень. Так, під державними діячами розуміються вищі державні особи, які обираються (або призначаються) на свою посаду у встановленому Конституцією та законодавством України порядку [16, с. 116] і які мають певні повноваження та обов'язки, визначені законом [17, с. 83]. Звісно, ця ознака є важливою, із позицією авторів важко не погодитись, однак це всього одна із характеристик державного діяча, це поняття потребує доповнення. Додам, що зазначена вище Л. Терещук також означає, що до державних діячів можуть відноситися особи, які не займають посад в державних органах, але здійснюють важливу державну діяльність у суспільному житті, наприклад, діячі культури, науки, мистецтва тощо [17, с. 83]. Проте, таким визначенням можна послуговуватись хіба в побуті, у галузі кримінального права таке визначення є помилковим.

Дослідник проблематики посягання на державного та громадського діячів О. Сотула сформулював таке визначення: «державний діяч – це вища посадова особа держави або член вищих органів державної влади, що користується правом ухвального голосу в усіх питаннях, що розглядаються на засіданнях цих органів, якщо це прямо вказано у законах України» [11, с. 95]. Вказаний дослідник пропонував дане визначення закріпити в тексті ст. 112 КК України замість вичерпного переліку, як це зазначено в діючому Кодексі. Звісно, ця ідея щодо впровадження даного поняття дозволяє зберегти незмінність статті 112 КК України, враховуючи можливі зміни, що можуть відбутися в законодавстві України. Однак, підкреслюю, що дане визначення не вирішує проблем чіткості, зрозумілості кримінального законодавства та одностайності тлумачення, а навпаки залишає «шляхи» для розширювального тлумачення, що негативно впливає на діяльність правоохоронних органів, розбіжностей в судовій практиці тощо.

Також група науковців, які розглядали поняття «державний діяч» в площині кримінально-правової кваліфікації, О. Герасименко і М. Барановський, є солідарні в думці, що державний діяч – це особа, яка здійснює державну службу (обіймає посаду) в органах державної влади, орга-

нах місцевого самоврядування, державних підприємств, установах, організаціях, які забезпечують функціонування державного апарату» [18, с. 51; 19 с. 32]. Однак, із цим визначенням погодитись важко, оскільки державний діяч (згідно із КК України) не включає в себе осіб, які здійснюють діяльність в органах місцевого самоврядування.

Дослідник питань посягання на життя державного діяча О. Кияшко у своїй праці зазначає, що перераховані у диспозиції ст. 112 КК України державні діячі – це є державні посадові особи є такими, що очолюють або є членами колегіальних вищих органів державної влади, які визначають ключові, стратегічні напрями державної політики в Україні [20, с. 162].

Пропонуємо звернутись також до деякого зарубіжного досвіду. Аналізуючи кримінальне законодавство іноземних держав вдалось з'ясувати, що термін «державний діяч» характерний для кримінального права саме пострадянських держав, оскільки цей термін був перейнятий із КК тодішнього СРСР до КК окремих союзних республік, а згодом і до КК незалежних держав. Майже у всіх КК пострадянських держав на окреслення вищих посадових осіб держави використовується саме поняття «державний діяч» та й кримінально-правова ідеологія охорони державних діячів загалом має радянський «відбиток». Варто зазначити, що в міжнародних правових актах та науковій літературі англійською мовою на позначення «державного діяча» найчастіше зустрічається поняття «public official», тобто дослівний переклад «державна посадова особа». Однак, міжнародного консенсусу щодо поняття хто є цією «державною посадовою особою» чи переліку таких осіб не існує. В польському законодавстві (так само як і в українському) не закріплено поняття «державний діяч». У Конституції Республіки Польща та інших нормативних актах використовують поняття «особи, які виконують державну функцію». Проте, єдиного правового визначення осіб, які виконують ці публічні (державні) функції, універсального для всієї правової системи, не існує. Тлумачачи цей термін, доцільно, посилаючись, зокрема, на судову практику Конституційного трибуналу Республіки Польща. Концепція поняття «особи, які виконують державні функції» стала предметом аналізу Конституційного трибуналу Республіки Польща в рішенні від 11 травня 2007 року (рішення № К 2/07). На думку Конституційного Трибуналу, виконання публічної функції має бути пов'язане з виконанням конкретних завдань на посаді, в рамках публічної влади або на іншій керівній посаді в структурі державного управління, а також у інших державних установах. Отже, це суб'єкти, які мають принаймні вузький обсяг повноважень щодо прийняття рішень у державній установі. Крім того, до категорії осіб, які виконують державні функції, не можуть бути включені функції, посади і професії, які не мають відношення до державної влади або до управління комунальним майном чи майном Державної скарбниці [21]. У науковій літературі Республіки Польща поняття під яким розуміють «державного діяча» наведено зокрема в «Правовому словнику» польського юриста та науковця К.Скарбека: «державний діяч – особа, яка має повноваження представляти державу в різних сферах життя, а також брати участь у процесі прийняття та реалізації рішень в органах державної влади» [22, с. 25]. Також, дефініція «державний діяч» міститься у науковій праці «Державний службовець в контексті сучасних викликів та завдань державного управління» польського науковця Я. Зімновича, де з-поміж іншого вказано: «Державний службовець – це особа, яка володіє достатнім рівнем компетенції та має повноваження здійснювати державні функції в інтересах громадян та держави. Державний діяч може виконувати свої обов'язки в різних сферах державного управління, таких як законодавча, виконавча та судова влада, зовнішні відносини, оборона та безпека держави тощо» [23, с. 23].

Згідно з науковою працею чеських науковців з Університету Масарика «державний діяч» визначається як «особа, яка займає посаду в органах державної влади та відповідає за прийняття рішень та реалізацію державної політики на користь суспільства та держави» [24, с. 33].

Німецькі науковці А. Бенц, Ю. Пападополос дають визначення поняттю «державний службовець» виходячи з концепції управлінських рішень. Так, згідно з їх позицією «державний службовець – особа, яка займає посаду в органах державної влади та має владу приймати рішення, впливати на процес прийняття рішень та забезпечувати виконання таких рішень й виконання інших державних функцій, завдань» [25, с. 3].

В науковій праці «Концепція державних посадових осіб у Литві та зарубіжних країнах» науковців із Литви поняття «державна посадова особа» (державний діяч) трактується таким чином: «особа, яка виконує державну службу в установах державної влади, має повноваження здійснювати державну владу та забезпечувати захист інтересів держави та громадян» [26, с. 46].

Всі вище наведені визначення «державного діяча» мають спільні властивості, а саме: державний діяч займає посаду в органах державної влади; державний діяч має повноваження впливати на процес прийняття рішень і здійснювати державну владу; державний діяч має відповідальність перед державою та громадянами. Загальна тенденція у всіх зазначених дефініціях полягає в тому, що державний діяч – це особа, яка займає певну посаду в органах державної влади та має повноваження здійснювати державні функції в інтересах громадян та держави. Однак, є деякі відмінності. Вони полягають у підходах до трактування ролі державного діяча. Так, згідно позиції литовських вчених зазначається, що державний службовець має забезпечувати захист інтересів держави та громадян, тоді як у чеській праці дослідників Л. Кабади та Е. Лінхарта наголошується на реалізації державної політики на користь суспільства та держави. Тоді як німецькі вчені підкреслюють важливість управлінських рішень у діяльності державного діяча. Також, у визначенні польського науковця Я. Зімновича більш конкретизовано зазначається позиція про те, що державний діяч повинен виконувати свої обов'язки в різних сферах державного управління (законодавча, виконавча і судова влада, зовнішні відносини, оборона і безпека держави тощо). Думка українського науковця О. Сотули є досить відмінною з-поміж закордонних та українських колег, тому що науковець наголошує на такій ознаці державного діяча як «користування правом ухвального голосу в усіх питаннях, що розглядаються на засіданнях державних органів». Як висновок, хоча поняття «державний діяч» в науковій літературі європейських та українських науковців мають спільні ознаки, вони можуть мати деякі відмінності в підходах до ролі та функцій державного діяча в державному управлінні.

Резюмуючи вище викладене слід окреслити такі ознаки державного діяча, які розкривають зміст цього поняття: 1) вища посадова особа або член вищих органів державної влади; 2) обирається або призначається на посаду, а також звільняється з неї у встановленому Конституцією України та законодавством України порядку; 3) володіє повноваженнями, які передбачені Конституцією України та/або іншими Законами України; 4) здійснює діяльність в масштабах та в інтересах держави; 5) виконує представницькі, організаційно-розпорядчі, контрольні-наглядні, управлінські, законодавчі, виконавчі, судові, правоохоронні та інші функції держави.

З огляду на перелічені ознаки можна запропонувати таке поняття: державний діяч – це вища посадова особа або член вищого органу державної влади України, який обирається (призначається) на посаду у встановленому Конституцією України та законодавством України порядку та володіючи законними повноваженнями, які передбачені

Конституцією України та/або іншими Законами України здійснює діяльність в масштабах і в інтересах держави із виконання представницьких, організаційно-розпорядчих, контрольно-наглядних, установчих, законодавчих, виконавчих, судових, правоохоронних та інших функцій держави.

В проекті нового Кримінального кодексу України подано концептуально інший підхід до кримінально-правової охорони діяльності державного діяча загалом, та понятійного апарату зокрема. Наприклад, в проекті пропонується відмовитись від поняття «державний діяч» на противагу «публічна службова особа з особливо відповідальним становищем». В п. 51 ст. 1.4.1. проекту нового КК України передбачено, що публічна службова особа з особливо відповідальним становищем – це Президент України, Голова Верховної Ради України, Перший заступник, заступник Голови Верховної Ради України, голова Комітету Верховної Ради України, голова депутатської фракції у Верховній Раді України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України або особи, які виконують їхні обов'язки, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, Головнокомандувач Збройних Сил України, Голова Верховного Суду, Голова Конституційного Суду України, Генеральний прокурор, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Національного банку України, Голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова Рахункової палати, Голова Служби безпеки України, Голова Фонду державного майна України, Голова Центральної виборчої комісії, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини або особи, які виконують їхні обов'язки, Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Державного бюро розслідувань України, Директор Бюро економічної безпеки України або особи, які виконують їхні обов'язки, керівник іншого центрального органу виконавчої влади, який не входить до складу Кабінету Міністрів України, або особа, яка виконує його обов'язки, керівник постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України, керівник апарату Верховної Ради України, керівник Секретаріату Кабінету Міністрів України, керівник Державного управління справами або особи, які виконують їхні обов'язки [27]. Стає зрозуміло, що перелік осіб, яких робоча група з питань розвитку кримінального права пропонує віднести до категорії «публічна службова особа з особливо відповідальним становищем» є більш ширшим, ніж поняття «державний діяч», як це передбачено чинним КК України, і поглинає даний перелік. Ще зверну увагу на формулювання «або особи, які виконують їхні обов'язки», яке подається в проекті та є кардинально відмінним від положень чинного КК України із концептуально новою ідеєю розуміння поняття «державний діяч». Це є перспективним напрямом для подальшої аналітичної роботи із даної проблематики та заслугоує окремого дослідження.

Поняття «публічний діяч» на противагу «державному діячу» є також в нормах діючого Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [28], де законодавець користується поняттям «національний публічний діяч», а також дає визначення даному поняття та перелік осіб, які слід вважати національними публічними діячами. Поняття «публічний національний діяч» є близьким за змістом, ознаками до поняття «державний діяч», проте відрізняється розширеним обсягом, оскільки не тотожний перелік уповноважених осіб, яких законодавець відніс до даних категорій. Поняття «публічний національний діяч» охоплює значно ширший перелік посадових осіб і одним поняттям вміщає в собі тих осіб, які кримінальним законодавством включені до двох окремих – державний діяч та громадський діяч.

Однак, така позиція суперечить чинним нормам та загальному розумінню публічної служби, оскільки публічна служба включає в себе державну службу та службу в органах місцевого самоврядування (муніципальну), однак в понятті яке дає Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та яке викладено в проекті нового КК України перелічено тільки осіб державних службовців і вони не передбачають осіб із органів місцевого самоврядування. Термін «публічна служба» на законодавчому рівні використано Кодексом адміністративного судочинства України, де визначено, що «публічна служба – це діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування» [29]. Для України термін та й взагалі інститут публічної служби є відносно новим та об'єднує в собі два вже більш усталені в українському праві категорії – «державну службу» і «службу в органах місцевого самоврядування». Зрозуміло, що законодавець вводить цю категорію в українське законодавство, щоб більше його наблизити до закордонного, зокрема європейського права, де широко вживають термін «публічна служба», де добре розвинений інститут публічних службовців. Звісно, це спроба інтегрувати зарубіжний досвід в нашу кримінально-правову систему, однак, дані положення не повинні суперечити один одному, бути зрозумілими та однозначними не залежно від галузі права та суспільних відносин, які вони регулюють. Адже неузгодженість правових норм й понять в тому числі може призвести до численних проблем в правовій системі, зокрема, породження суперечностей, ускладнення правозастосування, втрати довіри до правосуддя, перешкодження ефективній юридичній науці та дослідженням тощо. У зв'язку з цим, є недоцільно використовувати поняття «публічна службова особа» на окреслення державних службових осіб в контексті кримінального законодавства.

Окрім вище описаних, у чинному КК України, а також в інших нормативно-правових актах паралельно з поняттям «державний діяч» використовується низка суміжних понять, які за наповненням та характеристиками є з ним подібними. А саме: «службова особа, яка займає відповідальне становище» (наприклад, ч. 3 ст. 368 КК України, ч. 2 ст. 369 КК України та інші), «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» (ч. 4 ст. 368 КК України, ч. 3 ст. 369 КК України тощо), «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (використовується зокрема в ст. ст. 366-2, 368-5 КК України, ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [30] тощо), «особа, яка обіймає посаду з високим та підвищеним корупційним ризиком» (вживається в Законі України «Про запобігання корупції»), «представник влади» (в ст. ст. 342, 349 КК України зокрема). Звичайно, деякі наведені нормативні акти регулюють інші суспільні відносини ніж КК України, проте важливість ідеї єдності термінологічного апарату в національному законодавстві важко переоцінити. Основними аспектами цієї важливості є: ясність та однозначність (унікнення двозначності, нерозуміння і розбіжностей в тлумаченні); систематичність і узгодженість (створення єдиного логічного каркасу, в межах якого розробляються, інтерпретуються і застосовуються нормативно-правові акти); стабільність у правовому середовищі (зменшення бар'єрів у розумінні законодавства); забезпечення прозорості та доступності (дозволяє зробити українське законодавство більш зрозумілим, доступним для всіх громадян, включаючи фахівців, юристів, суддів та пересічних людей). Проте, проблематика співвідношення даних понять і розробка рішень

є об'єктом окремого дослідження та вказує напрям для подальших наукових пошуків.

Висновки. Висновуємо, що поняття «державний діяч» в кримінальному праві України є суперечливим, із огляду на такі аспекти: відсутність визначення поняття державного діяча на законодавчому рівні, наявність тільки теоретичних поглядів науковців, яким властиві різні інтерпретації даної проблематики, спірні також і положення самого Кримінального кодексу України (різні переліки осіб кого слід вважати державними діячами в статтях 112, 344 та 346 КК України, відсутність уточнення кого саме, як державного діяча захищає ч. 2 ст. 163 КК України, наявність інших суміжних понять для окреслення одних і тих самих осіб, наприклад «служба особа із особливо відповідальним становищем» тощо) та в контексті порівняння із іншими нормативно правовими актами національного законодавства (відсутність ужитку чи пояснення терміну «державний діяч» в інших нормативно правових актах

держави, існування в інших джерелах права суміжних понять на позначення осіб державних діячів, наприклад, «публічний національний діяч» в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» тощо).

Державним діячем слід вважати вищу посадову особу або члена вищого органу державної влади України, яка обирається (призначається) на посаду у встановленому Конституцією України та законодавством України порядку та володіючи законними повноваженнями, які передбачені Конституцією України та/або іншими Законами України здійснює діяльність в масштабах і в інтересах держави із виконання представницьких, організаційно-розпорядчих, контрольно-наглядних, установчих, законодавчих, виконавчих, судових, правоохоронних та інших функцій держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2 : Г – Ж. 550 с.
2. Конверський А. Є. Логіка : підручник. 2-ге вид., виправлене. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 391 с.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 19.05.2023).
4. Загинець З. А. Кримінально-правова герменевтика : монографія. Київ : АртЕК, 2015. 363 с.
5. Навроцький В. О. Наскрізне кримінально-правове поняття : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 376 с.
6. Сотула О. С. Кримінально-правове визначення державного і громадського діяча за законодавством України. *Правова держава*. 2002. Вип. № 4. С. 95–99.
7. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04 березня 1998 р. № 160/98-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.05.2023).
8. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України : Закон України від 17 червня 1992 р. № 2468-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2468-12#Text> (дата звернення: 19.05.2023).
9. Конвенція з прав людини і основоположних свобод : від 04 листопада 1950 / База даних «Законодавство України» / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2023).
10. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1798-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 19.05.2023).
11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 19.05.2023).
12. Радянське кримінальне право. Частина особлива : посібник / за ред. П. П. Михайленко. Київ, 1965. 819 с.
13. Бажанов М. І. Кримінальний кодекс Української РСР: науково-практичний коментар / за ред. В. І. Зайчука. Київ, 1969. 544 с.
14. Кримінальне право УРСР. Особлива частина : підручник / Александров Ю. В. та ін.; за ред. М. І. Бажанова, П. С. Матишевського, В. В. Сташиса. Київ : Вища школа, 1989. 503 с.
15. Смирнов Є. А. Особливо небезпечні державні злочини (питання кваліфікації в зв'язку з застосуванням кримінально-правової норми) : навчальний посібник. Київ : в-во КВШ, 1974. 180 с.
16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. О. М. Литвинова. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 528 с.
17. Терещук Л. Поняття «державний діяч» та його значення в державному управлінні. *Право і безпека*. 2016. Вип. № 2. С. 81–85.
18. Барановський М. М. Проблеми кваліфікації злочинів, пов'язаних із порушенням законодавства про державну службу України. *Право та безпека*. 2019. Вип. № 2 (77). С. 50–54.
19. Герасименко О. М. Кваліфікація злочинів проти осіб, які здійснюють державну службу в Україні. Київ : Атіка, 2017. 376 с.
20. Кияшко О. Потерпілі від посягання на життя державного чи громадського діяча: проблеми визначення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Вип. № 2. 2019. С. 160–163.
21. Рішення Конституційного Трибуналу Республіки Польща від 11 травня 2007 року, справа № К 2/07. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20070850571/O/D20070571.pdf> (дата звернення: 19.05.2023).
22. Skarbek K. Słownik prawniczy. Warszawa : Wydawnictwo LexisNexis, 2009. 119 с.
23. Zimnowicz J. Służba cywilna w kontekście współczesnych wyzwań i zadań zarządzania publicznego. Warszawa : Wolters Kluwer, 2018. S. 23.
24. Cabada, L., Linhart, E. Political leadership and policy-making in Central European countries. *In Leadership and Policy-Making in Education*. Springer. 2019. P. 33–49. DOI: 10.1007/978-3-030-04052-1_3
25. Benz, A., Papadopoulos, Y. Political leadership in Germany: the role of the Chancellor. *In The Leadership Capital Index*. 2014. P. 1–21. DOI: 10.1007/978-3-319-03497-2_1
26. Urbelis, V., Satkauskas, R. The concept of public officials in Lithuania and foreign countries. *Public Policy and Administration*. Edition № 16 (2). 2017. P. 44–54. DOI: 10.13165/vpa-17-16-2-03
27. Текст нового Кримінального кодексу України : проект станом на 19.05.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-projektu-kk-29-09-2022.pdf> (дата звернення 19.05.2023).
28. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06 грудня 2019 р. № 361-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 19.05.2023).
29. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України / Закон від 06.07.2005 № 2747-IV / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 19.05.2023).
30. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 19.05.2023).